

MILITARY HERITAGE

Military Heritage from the 20th Century

4th–7th September 2017

Northern Norway

Icofort konferanse MILITAGE 2017

Rapport

ICOFORT NORGE 2017

Forsvarsbygg

SØR-TROMS
MUSEUM

NARVIK
sentret

NORD-TROMS
MUSEUM

JOTUN

W. GIERTSEN
TUNNEL

icomos

1. Innledning - Oppsummering

Konferansen «Militage» ble avholdt i Troms og Nordland fra 4.-7. september 2017 og hadde militære kulturminner fra det 20. århundre som tema. Arrangør var ICOFORT Norge.

ICOFORT er en underavdeling av ICOMOS Norge og arbeider spesielt med den militære kulturarven. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ble dannet i 1965 og er en «non-governmental organization» for fagfolk som arbeider med kulturminnevern. ICOMOS er rådgiver for UNESCO i Verdensarvspørsmål. ICOMOS Norge inngår i et internasjonalt nettverk av kulturminneeksperter, der medlemmene er engasjert i kulturminnevern i alle verdensdeler.

Den militære kulturarven er svært omfattende, bare i Norge representerer den 700 års forsvarshistorie. Temaet for konferansen var bevaring, forvaltning og ny bruk av militære kulturminner fra det 20. århundret. Internasjonalt er det stor interesse for dette temaet, og deltakerne kom fra flere kontinenter og mange land med Australia, Taiwan og Puerto Rico representert i tillegg til flere land i Europa.

Konferansen ble arrangert som en kombinasjon av befaringer og foredragssesjoner og startet i Tromsø og ble avsluttet i Harstad etter en rundreise. Til sammen var det 53 deltakere som besøkte Frøy- og Lyngen linja i Storfjord, Maukstadmoen leir på Skjold i Målselv, Narvik-senteret, Trondenes fort og Meløyvær fort i Harstad. Arkeolog John Schofield fra universitetet i York, historiker Kristina Spohr fra London School of Economics og Magnus Håkenstad fra Institutt for forsvarsstudier var key-note speakers, ellers ble det holdt korte presentasjoner fra nærmere 20 av deltakerne.

Ved åpningen av konferansen ønsket fylkesråd for kultur, utvikling og folkehelse Sigrid Ina Simonsen fra Troms fylkeskommune velkommen til landsdelen og Fylkestinget. Forsvarsbygg var representert ved Anne Grete Bakke, leder for Festningene. Roberta Luciani Havran ønsket velkommen på vegne av ICOFORT Norge.

Forsvarsdepartementet og Forsvarsbygg var hovedsponsorer for konferansen. I tillegg ble det gitt sponsorbidrag fra Riksantikvaren, Giertsen Tunnel AS, Jotun AS, økonomisk garanti fra ICOMOS Norge og praktisk bistand fra Troms fylkeskommune, museene i Troms og Narvik samt Brigade Nord.

ICOFORT Norge vil med dette sende en stor takk til våre sponsorer og samarbeidspartnere. Uten disse bidragene hadde konferansen ikke latt seg realisere. Økonomisk har konferansen holdt seg innenfor budsjett.

Organisasjonskomiteen for konferansen besto av; Roberta L. Havran, Marte Oftedal, Janne Wilberg, Dag Strømsæther og Lisen Roll (nærmere omtale i vedlagt program).

2. Tema for konferansen

Konferansen hadde bevaring, forvaltning og ny bruk av militære kulturminner fra det 20.århundre som tema. Målgruppen var fagfolk innen dette spesialfeltet med deltakelse primært fra Europa, men også fra det internasjonale miljøet forøvrig.

Krigens kulturminner er et satsningsområde for kulturminnevernet i Norge, med 2. Verdenskrig og Den kalde krigen som hovedtema. De fysiske sporene etter andre verdenskrig er mange steder i ferd med å forsvinne, og det er viktig at kunnskapen om kulturminner fra krigsårene ikke går tapt. Det samme gjelder de omfattende anleggene knyttet til den kalde krigen. Dette er et tema som også vekker stor internasjonal interesse. Kartlegging og bevaring av krigens kulturminner gir mange utfordringer med bevaring, forvaltning, formidling og utvikling. Det er derfor viktig å bygge et faglig nettverk som kan gi ny innsikt og inspirere til nye og gode løsninger for de gjenværende kulturminnene.

Konferansen bidro til å sette de norske krigsminnene i et internasjonalt perspektiv. Riksantikvaren hadde i 2015 en stor satsning på krigens kulturminner. Konferansen søkte også å gjøre resultatene av denne satsningen kjent for et internasjonalt fagmiljø.

De norske anleggene utgjør en underkommunisert del av den europeiske krigshistorien og forvaltningsproblematikken er relevant for en rekke europeiske aktører. Norge har også flere enkeltanlegg som er viktige i europeisk sammenheng, eksempelvis Trondenes fort med sine store kanoner som er de eneste bevarte i sitt slag i Europa. Både bevaringsspørsmål knyttet til de fysiske sporene, formidling av de gjenværende anleggene og mulighet for verdiskaping knyttet til militærhistorien ble belyst. De aktuelle anleggene eies av Staten og forvaltes av Forsvarsbygg, og konferansen var derfor av direkte relevans for Forsvarsbyggs fremtidige forvaltning av anleggene.

Kitdalen i Troms. Tysk bunker tilhørende Lyngen forsvarslinjen fra 1944

3. Program - gjennomføring

Her følger en kort sammenfatning av de faglige innleggene. For detaljert program – se vedlegg.

Dag 1 – mandag 4. September

Tema: Kartlegging, verdivurdering

Innledningsforedrag

Anders Hesjedal

Anders Hesjedal er arkeolog og ekspert på Samisk prehistorie. Han har 20 års erfaring fra Institutt for Arkeologi ved Tromsø Museum, som er del av Universitet i Tromsø. Siden 2010 har Hesjedal for det meste jobbet med krigsminner, først i Troms Fylkeskommune og i dag ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). Hesjedal har de siste årene kartlagt anleggene i den ekstyske Lyngen-linja i Storfjord kommune, i tillegg til de nyere stillingene i Frøy-linjen.

Foredrag: *Two land defence lines in Arctic Norway: the Lyngen line (WW2) and the Frøy line (Cold War)*

Hesjedal ga en geografisk bakgrunn og rask gjennomgang av historiske, militære og politiske beslutninger som har ført til fortifisering av Norges kystlinje (Atlantic Wall) under den tyske okkupasjonen. Han la frem bakgrunnen for hvorfor den tyske 20. Gebirgs-Armeen trakk seg tilbake ved Lyngen alpene i Troms i 1944, mens 75000 mennesker måtte evakuere etter nedbrenning ifm «den brente jords taktikk». Videre ga han en kort beskrivelse av hvilke type anlegg som ble bygget, omfang, plassering i landskapet, strategisk betydning samt en beretning om de mer enn 10 000 krigsfangene som arbeidet og døde her. Bevaring av løst inventar som piggråd, ammunisjon, verktøy m.m ble omtalt som et problem. Han la frem teorier om hvorfor anleggene fra 1970-1990 årene – den såkalt Frøy-linja, er plassert like ved de fra 1944. Refleksjoner: Disse anleggene er vanskelige å ta vare på fordi de ikke passer inn i den tradisjonelle forståelsen av hva et kulturminne er eller skal være. De representerer en komplisert, smertefull og delvis underkommunisert fortid som påvirker oss i dag.

Anne-Karine Sandmo

Anne Karine Sandmo er Fylkeskonservator i Troms Fylkeskommune og er leder for avdelingen med ansvar for bevaring av kulturminner, bl.a. militære kulturminner og landskap.

Sandmo har jobbet i Troms fylkeskommune siden 1989 og har en Master i nordisk arkeologi ved Universitet i Tromsø.

Foredrag: *Protecting the remains of war and hostility. Recent discovery of an important past*

Hvorfor har offentlige etater funnet det viktig å bevare spor etter den 2.verdenskrig og den kalde krigen i Troms? Folk flest anså ikke disse sporene som bevaringsverdige for noen år siden, de fleste ville glemme ubehagelige minner fra krigsårene. I 2010, i forbindelse med en omfattende nedleggelse av flere militære anlegg fra det 20. århundret, satt Troms fylkeskommune opp et prosjekt for å finne anleggenes historie og vurdere deres verdi i regional og nasjonal sammenheng. Fortellingene fra lokal befolkningen ble også et viktig bidrag. Resultat av prosjektet har vært økt forståelse og bevisstgjøring om den militærstrategiske rollen som Nord-Norge har hatt både under 2.verdenskrig og den kalde krigen. Fylkeskommune med lokale myndigheter har stått i bresjen for bevaring av disse sporene som er unike kilder til kunnskap om en fortid som ikke må glemmes.

Skjold leir ved Bardufoss i Troms

Dag 2 – tirsdag 5. september

Tema: Forvaltning

Chair

Janne Wilberg er byantikvar i Oslo. Vern av byens kulturminner og kulturhistoriske verdier står i sentrum for hennes arbeid, mens bevaring av norske militære kulturminner fra det 20. århundre er en stor interesse og spesialitet. Wilberg er kunsthistoriker med magistergrad fra Universitet i Oslo.

Key-note speaker

John Schofield er kjent innenfor ICOFORTs internasjonale fagkomite som en av ekspertene på militære kulturminner, og er mannen bak Charter on Fortifications. Professor Schofield er leder av Institutt for Arkeologi ved University of York. Han er også leder for Cultural Heritage Management programmet og i tillegg leder for the Centre for Applied Heritage Studies. Han har tidligere jobbet i English Heritage hvor han har hatt forskjellige roller, bl.a. som leder av Military Heritage Program - en slags landsverneplanen for det 20. århundrets militære arkitektur. Schofield underviser ved forskjellige universiteter i England og Finland. Han har skrevet mange artikler og bøker, den siste er *Archaeological Approaches to the Study of Recent Warfare*.

Foredrag: *Beyond the Bunker: Challenges and Confrontations in Cold War Heritage*

Schofield gikk først gjennom definisjoner av ulike begrep som danner vår felles plattform:

- 1) Omgivelsene rundt oss er spor av vår fortid og vår kulturarv
- 2) Kulturarv er en prosess, en måte å tenke om hvordan fortiden kan tas vare på
- 3) Arkeologi er en type tilnærming, for å studere og forstå fortiden.

Schofield hevder at å bruke arkeologisk feltarbeid som arena for dialog med lokalbefolkning kan utløse minner og historier om hvordan den kalde krigen ble opplevd lokalt. Disse fortellingene gir et menneskelig perspektiv og i England som i Norge har de blitt et viktig bidrag til omskriving av landets historie. Videre problematiserte Schofield om det er riktig å fastlegge den kalde krigens betydning allerede nå, eller om vi skulle vente 30 år til. Da vil flere synspunkter og perspektiver trolig gi et mer komplett og mangfoldig kilde-materiale. Han viste bilder av tre forsvarsanlegg som ikke er vernet henholdsvis fra Berlin (Tyskland), Nevada (USA) og York (UK). Hans konklusjon var at kulturarv handler mer om nåtid og fremtid enn fortid, at det handler om folk like mye som sted - og at kulturminner ikke alltid trenger beskyttelse for å overleve.

Marina Dobronovskaya, Russland/USA

Innlegg: *Cold war heritage in the Russian Federation*

Mange militære anlegg fra den kalde krigen i Russland gikk ut av bruk i 1990-årene. Disse representerer en viktig del av den russiske historien, men ingen av disse er så langt registrert som nasjonale kulturminner. Det er stort behov for registrering og vurdering av disse anleggene. Utfordringer ved bevaring er knyttet til den kontroversielle historien de representerer, at de ikke er «vakre» og ofte avsidesliggende. Fordelen ved dette er at de kan inngå i landskapsparker og kulturlandskap, og det finnes flere muligheter for ny bruk av anleggene.

Gerco Meijer, Nederland

Innlegg: *Heritage Development Model*

Ved restaurering og istandsetting av kulturminner fokuseres det ofte for lite på fornuftig etterbruk. I stedet for stadig å måtte vedlikeholde anlegg som ikke lenger dekker primærfunksjonen må det etableres fornuftige og lønnsomme aktiviteter som muliggjør normalt vedlikehold. Meijer viste en modell for analyse og alternative valg av etterbruk med eksempler fra «The New Dutch water line».

Fiorenzo and Andrea Meneghelli, Italia

Innlegg: *Architecture and landscape; Recovery of fortresses in Lessinia, Italy*

Forsvarsverkene på grensen mellom Italia og det tidligere Østerrike-Ungarn har lenge ligget brakk. Meneghelli presenterte fire rehabiliteringsprosjekter som har bidratt til å gi området nytt liv. Området er utviklet som et senter for kultur- og miljøturisme i tilknytning til naturparken Carega-fjellene. I tillegg til museal formidling av militærhistorien drives det også opplæring i geologi og naturmangfold. Gjenbruken av de militære anleggene har bidratt til en bærekraftig utvikling av fjellturismen i dette området.

Matthew Kelly, Australia

Innlegg: *Heritage Management of WWII 'Conflict landscapes' in Papua New Guinea*

På Papua New Guinea var det kraftige kamper under 2. verdenskrig. Kelly tok for seg bevaring av tre landskapsområder der det var kamper, og som nå er under dokumentasjon. For to av disse områdene er det utarbeidet en forvaltningsplan og hele området er på den tentative Verdensarvlisten. De særlige utfordringene ved bevaring av områdene skyldes vegetasjon/jungel, stadig økende turisme, tømmerdrift og at det er utbygging av palmeolje-plantasjer i området. I tillegg er det problemer med ulikt eierskap.

Oppsummering dag 2:

Mange av innleggene på konferansen berørte flere av konferansens hovedtemaer. Dette var også tydelig i denne sesjonen. En klar trend var imidlertid at bevaring og forvaltning av militærhistoriske anlegg og naturlandskap i stor grad sees som to sider av samme sak. Koblingen av kultur og natur gir mange muligheter for gjenbruk og bærekraftig videreutvikling. Med utgangspunkt i et variert utvalg anlegg fikk man også presentert et bredt spekter av utfordringer knyttet til den militære kulturarven.

Kitdalen i Troms. Kolonnekjøring med militære kjøretøyer til Brigade Nord. Foto: Giuseppe Andrisani

Dag 3 – onsdag 6. september

Tema: Bevaring

Chair

Giuseppe Andrisani fra Italia har bred erfaring i å utarbeide og gjennomføre prosjekter knyttet til internasjonalt samarbeid. Han er professor ved Institutt for europeisk kultur i Middelhavet ved Universitet i Basilicata, Italia. Han er ekspert på karibisk og latinamerikansk militær kulturarv. Professor Andrisani har vært koordinator for Icofort Europa siden 2014. Han har jobbet med evalueringsoppdraget til Cartagena de Indias for innskriving på verdensarvlisten. Han har også bidratt til mange internasjonale konferanser og workshops om militær kulturarv.

Key-note speaker

Kristina Spohr. I 2016 vant Kristina Spohr the London School of Economics's Excellence in Education Award, som går til de som har vist et fremragende lærerbidrag og pedagogisk lederskap i sine avdelinger. Spohr er Associate Professor ved Department of International History ved London School of Economics and Political Science. Spohr er spesielt interessert i Tysklands internasjonale historie etter 1945, og i den kalde krigen. Hun er forfatter av flere bøker og artikler bl.a. en om Chancellor Helmut Schmidt, samt boken «Transcending the Cold War» utgitt i 2016.

Foredrag: *Northern Security and Russia after the Cold War*

Spohr viste oss dagens bilde av maktbalansen i verden, sett fra hennes ståsted. Hennes fokus var de arktiske områdene; når isen smelter vil mange aktiviteter bli mulige for eksempel handel med frakt via havet, fiske, oljeleting, utnyttelse av olje, gass og mineraler, turisme osv. Dette er for det meste økonomiske interesser og ikke militære, likevel har Russland påbegynt gjenåpning og modernisering av eldre militære baser langs kysten, og holder på med å bygge nye. Allerede nå kan man forutse en uenighet om suverenitet over territoriene, og kontroll over handelsrutene på Nordkalotten. Russland har pr i dag bygget opp en flåte med over 30 isbrytere, mens Norge har 1, Sverige 7, Danmark 4 og Canada 6. Russland har dermed forberedt seg til kontroll over fremtidige sjøruter i de arktiske områdene og har fortifisert kysten. Med dette ganske dystre bildet konkluderte Spohr sitt foredrag.

Robert Treufelt, Estland

Innlegg: *Exploring the unknown - Estonian military heritage of 20th century*

Det første militærhistoriske kulturminnet ble registrert i 1988, det var en sjøflyhangar fra 1916-1918. Det 20. århundres militære kulturminner omfatter både anlegg fra tsar-tiden,

den estiske uavhengighetstiden 1918 – 1940, tyske anlegg fra 2. verdenskrig og sovjetiske etterkrigsanlegg. Mye fra den sovjetiske perioden er gått tapt, og forsøk på å få registrert militærhistoriske anlegg fra nyere tid har ikke vært særlig vellykket. Et nytt registreringsprogram ble startet i 2016, en avsluttende rapport er ventet i 2018. Det forventes at om lag 30 nye anlegg blir listeført for vern gjennom denne registreringen.

Lidia Klupsz, Polen

Innlegg: *20th century fortifications on the National Heritage list for Poland*

Klupsz ga en oversiktlig fremstilling av Polens ca. 1200 registrerte militære anlegg, fordelt på tidsperioder og typer. Av disse er 240 vernet. Typisk er at anleggene fra 20. århundre er bygget av flere ulike nasjoner som gjennom årene har okkupert og behersket det som i dag er polsk territorium. Mange av anleggene er svært store og komplekse. Det påpekes at anlegg fra den kalde krigen i liten grad er vernet, og at det er et stort, ugjort arbeid innen dette feltet. Dette gjelder særlig eks-sovjetiske anlegg.

Yi-Jen Tseng, Taiwan

Innlegg: *The value of Coastal Military Heritage in Kinmen and its conservation*

Kinmen Island tilhører Taiwan, men ligger mindre enn 2 km fra Kina. Under den kalde krigen var hele øya sterkt befestet, og på det meste bemannet med mer enn 100 000 mann. Det ble bygget en lang rekke kystfort med anlegg over og under jorden, sperringer, hindre og minefelt. Fra 1992 har de fleste fortene blitt nedlagt og er nå i ferd med å bli ødelagt. Tseng redegjorde for at det er ønskelig å velge ut noen anlegg for ny bruk som museum, minnesteder, utstillingsarenaer og lignende. Det er nødvendig først å dokumentere og sikre anleggenes autenticitet, og det er ønskelig å sikre hele kjeden av forsvarsanlegg under Taiwans kulturminnelov.

Ingela Andersson og Karl Martin Svärd, Sverige

Innlegg: *The preservation of two military Futuro houses*

I 1970-årene kjøpte det svenske forsvaret tre «Futuro-hytter», tegnet av den finske arkitekten Matti Suuronen. Hyttene var opprinnelig tegnet som skihytter og hadde en svært futuristisk utforming. To av hyttene ble plassert i toppen av høye tårn på et militært bombefelt og brukt for måleutstyr. Da de gikk ut av bruk var det enighet om de var verneverdige, men de kunne ikke bevares slik de sto. Løsningen ble å ta dem ned fra tårnene. En av de to hyttene er nå på luftforsvarsmuseet og den andre ble solgt. Den tredje hytta er fortsatt i bruk av det svenske forsvaret.

Kitdalen i Troms, ved tidligere tysk fangeleir Kitzbühel

José Manuel Paneda Ruiz, Spania

Innlegg: German underground defensive positions at southwest France

Byggingen av «Atlantic Wall» var i stor grad basert på standardtegninger, men mange steder var det nødvendig med lokale tilpasninger. Ved Biarritz og Saint-Jean-de-Luz i Sør-Frankrike bygget tyskerne et omfattende system med underjordiske anlegg ut mot havet. Det var kommandoplasser, artilleristillinger, forlegninger og nødvendig infrastruktur, alt mesterlig kamuflert. Ruiz fremhevet at det i dag er nødvendig med større bevisstgjøring omkring disse sjeldne anleggene for å sikre dem som militære kulturminner.

Kjetil Korsnes, Stangvik, Hovdet og Dybvig, Norge

Innlegg: German coastal defence strategy in Norway

Innlegget ga en ryddig oversikt over hvorfor tyskerne bygde Atlantic Wall i Norge, strategiske vurderinger, kommandolinjer og omfang av utbyggingen. Sikring av livsviktig skipsfart langs norskekysten og å hindre en alliert invasjon var begrunnelsen for den kraftige

utbyggingen. Dette behovet ble enda tydeligere etter britiske raids mot flere plasser langs kysten i 1941. Delt kommando mellom marinen, som skulle sikre skipsfarten, og hæren, som skulle hindre invasjon, skapte mange gnisninger. Tyskernes oppfatning av en mulig alliert invasjon i Norge medførte at det ble bygget 258 stridsanlegg med til sammen 1130 kanoner langs kysten, noe som bandt opp store ressurser.

Korsnes tok ikke for seg spesifikke anlegg, men ga en god bakgrunn for den sterke tyske utbyggingen i Norge 1940 – 1945.

Willem Bekers, Belgia

Innlegg: *Concrete matter - the Bruges submarine pens (1917-1918)*

I 1917 ble en stor ubåt dokk/bunker bygget i Bruges, Belgia. Den representerer overgangen fra tre-og-stål konstruksjoner til armerte betong bunkere. Brügge Gruppenunterstand hadde mange typologiske og tekniske løsninger som ble tatt i bruk og videreutviklet under 2.verdenskrig. Den ble sett som et eksempel for senere ubåtbunkere. Bunkeren viser hvordan den 1.verdenskrig dannet grunnlag for eksperimentering med armert betong og hvordan de militære ingeniørene var pionerer innenfor dette feltet.

Oppsummering Dag 3:

Foredragsholderne presenterte et bredt spekter av spennende militærhistoriske anlegg og utfordringene knyttet til både kartlegging, verdivurdering og videre forvaltning. Nyere grupper av kulturminner er hentet frem og ny bevissthet om militærhistoriens betydning, også de vanskelige sidene ved krigshistorien ble fokusert på. Det etterlatte inntrykket er at det pågår en betydelig aktivitet verden rundt på dette området, og at det er mange problemstillinger og utfordringer som er felles for de ulike landene.

Dag 4 - torsdag 7. september

Tema: Ny bruk

Chair

Tone Merete Takvam har jobbet hos Byantikvaren i Bergen siden 2004. Takvam har mastergrad fra Universitet i Bergen i kunsthistorie med fokus på arkitekturhistorie og bevaring av bygninger. Hun sitter i styret til ICOMOS Norge.

Key-note speaker

Magnus Håkenstad er forsker ved Institutt for Forsvarsstudier. Han har en master i historie fra Universitet i Oslo. Han har deltatt i flere prosjekter bl.a. Forsvarsdepartementets historie; Langtidsplan, risiko beredskap og krise håndtering. Han er interessert i norsk og europeisk militærhistorie, militær konsesjon og mobilisering, ofte sett i et historisk og moderne perspektiv. Håkenstad har skrevet mange artikler og flere bøker, bl.a. Balanse-gang, Long-term defence planning, Mellom fred og krig.

Foredrag: *The cult of the Defensive? Cold-War Norwegian defense planning*

Magnus Håkenstad forklarte først at Norges betydelige militarisering under den kalde krigen skyldtes strategiske, taktiske og operasjonelle betraktninger - men også en ideologisk komponent som hadde sitt opphav fra okkupasjonstiden under andre verdenskrig nemlig slagordet «Aldri mer 9.april» dvs at Norge alltid skulle være rustet til å forsvare seg i tilfelle en fiende skulle angripe. Håkenstad gikk deretter gjennom sentrale historiske punkter i landets forsvarstrategi under den kalde krigen, bl.a. medlemskapet i NATO fra 1949, massiv bevæpningsprogram, generell verneplikt, totalforsvarskonseptet osv. Håkenstad understreket likevel at Norge aldri har villet bygge opp et forsvar for å angripe, ikke engang under den kalde krigen.

Istvan Varga, Ungarn

Innlegg: *The cultural reuse of the military site of Zsabek, former Soviet Air defence Battalion near Budapest*

Varga beskrev etterbruk av et tidligere Ungarsk/Sovjetisk luftvernanlegg til turist- og besøksformål. Det er etablert et museum for luftvern i de tidligere operative delene av anlegget, med kommandoplass, utskytningsenheter mm. I andre deler av området er det etablert en kulturarena med plass for teater, konserter, utstillinger mm. Her utnyttet de spesielle omgivelsene både utendørs og i de underjordiske anleggene. Stedet var sentralt European Cultura 2000-programmet i 2004.

Hanne L Mortensen, Danmark/Norge

Innlegg: *Traces in the landscape*

Mortensen beskrev ulike karakteristika ved WW 2 bunkere, og viste muligheter for etterbruk ved case studies. Hun påpekte hvordan bunkere er tilpasset landskapet og har blitt en del av landskapet, og mente de tilfører landskapet ekstra verdi. Vi kan i prinsipp tilnærme oss bunkerne på 3 ulike måter: ved å ta vare på dem som museer, ved å la dem forvitte i fred, eller ved å gi den nytt liv ved tilpasset etterbruk. Hun beskrev deretter hvordan man kan gå frem for å skape nytt liv: gjennom dokumentasjon, stedsanalyse og studie av arkitektur og bygningens verdier. Hun viste eksempler på dette fra Hanstholm i Danmark og Tungenes ved Stavanger.

Riichi Miyake, Japan

Innlegg: *Formation of Scenic Place by way of Exploitation of Former Military Exercise Field in Hokkaido - Case Study of Biei in Hokkaido, Japan*

Foredraget behandlet Japans største militære øvingsfelt i Hokkaido, etablert på slutten av 1800-tallet. I tilknytning til området ble det bygget ut leire med brakker og staller for to regimenter etter fransk mønster. Bygningene var enkle trebygninger etter standardiserte tegninger. Etter krigen ble noe av øvingsfeltet brukt til omplassering av husløse og flyktninger fra Sakhalin-halvøya. Deler av området er nå jordbruksland. Ca. 20 000 personer ble bosatt innen området, som nå regnes som spesielt vakkert kulturlandskap. De gamle brakkene ble omgjort til leiligheter, noen er fortsatt i bruk.

Oppsummering dag 4

Innleggene belyste mangfoldet i problemstillinger knyttet til gjenbruk av militære anlegg og de stedsspesifikke mulighetene for utvikling av ulike typer anlegg. Ny bruk som tar over opprinnelig formål er et interessant tema som diskuteres i flere land. Innleggene belyste at gjenbruk kan ligge i hele spennet fra museal bevaring til kunstnerisk transformasjon.

4. Resultat og utbytte av konferansen

Konferansen frembrakte et stort spenn av kunnskap om militære kulturminner i mange land, både hvilke historiske verdier de representerer og hvilke utfordringer som ligger i bevaring, formidling og ny bruk. Til tross for variasjonen og ulikheter i historie, landskap/natur og anleggstyper er det påfallende hvor mange problemstillinger som er de samme uavhengig av ulikhetene.

Konferansen ble arrangert som en kombinasjon av reise mellom stedene, befaringer med omvisning, møter og foredrag. Faglige innlegg fra det generelle til spesifikke eksempler ga innsikt i andres innfallsvinkler på problemstillinger/utfordringer og viste flere interessante løsninger av problemene. Dette ga mange gode refleksjoner og diskusjoner og ideer å ta med tilbake til forvaltningen.

Det var viktig at vi fikk se anleggene man snakker om, utfordringene ved bevaring og formidling spesielt av anlegg som er så integrert i landskap at landskapet i seg selv er som et forsvarsverk. Vi fikk også sett hvilke utfordringer som reiser seg i forbindelse med tilgjengelighet og sikkerhet.

Mange påpekte at det var interessant å se forsvarsanlegg i aktiv militær bruk (Skjold leir), ikke bare museumsanlegg. Det vakte oppmerksomhet at også løse gjenstander er tatt vare på - som på Delta på Meløyvær fort. Alt dette er sjeldent i internasjonal sammenheng.

Deltakerne fikk direkte erfaring med de lokale forholdene gjennom vandring i krevende terreng, utilgjengelige fjellområder, overnatting på militær forlegning fra perioden, og enkel innkvartering. Samtidig ble de norske anleggene hele tiden sett i forhold til det internasjonale gjennom deltakernes foredrag og innlegg.

Konferansen ga nye erfaringer om formen på en konferanse, med kombinasjonen reise/befaringer og foredragssesjoner. Deltakerne mente dette burde sette standard for fremtidige konferanser!

Som avslutning på konferansen anbefalte ICOFORT International at ICOMOS-Norge bør vurdere å foreslå Trondenes, med de unike kanonene og ruinene etter krigsfangeleiren, innskrevet på Verdensarvlisten.

Konferansedeltakerne ga svært positive tilbakemeldinger på konferansen som helhet, på

kombinasjonen mellom befaring av interessante anlegg, ulike temaer for diskusjon og relevante innlegg. Dette kombinert med enestående natur og fantastisk vær gjorde konferansen til en stor suksess og en unik opplevelse.

Publisering

Materiale/presentasjoner fra konferansen er gjort tilgjengelig via ICOFORTs nettsider (sett inn link til siden her). Det vil også bli laget en trykket rapport med alle artikler. Publikasjonen vil bli distribuert til alle deltagere, sponsorer og ev andre interesserte innenfor ICOS/ICOfort.

Konferansedeltakerne på Meløyvær fort på Krøttøy

5. Økonomi

Sponsorer

Konferansen mottok støtte fra Forsvarsdepartement Forsvarsbygg, Riksantikvaren, Giertsen Tunnel AS, Jotun Group og ICOMOS Norge ga økonomisk garanti.

Samarbeidspartnere

Forsvaret ved Brigade Nord, Troms Fylkeskommune, Nord-Troms Museum, Sør-Troms Museum/ Trondenes historiske senter og Narviksenteret. I tillegg fikk konferansen praktisk oppfølging fra Valhall på Meløyvær.

Konferansen mottok totalt støtte på 285 000,-. Hver deltager betalte i tillegg inn en konferanse-avgift på 3200,-. Midlene er gått til dekning av kostnader knyttet til transport, overnatting og bespising, omvisning mv. Konferansen dekket dessuten reise og opphold og konferanseavgift for 3 internasjonale gjester (Key note speakers K.Spohr og J.Schofield og president i ICOFORT international M.Flores.)

Se for øvrig vedlagt regnskap.

Resultatet av konferansen er på ca 100 392,-. Midlene vil bli brukt til videre arbeid bl.a. publisering av foredrag og innlegg. Arbeidet vil bli avsluttet en fagdag 15. mars 2018 med temaet 20. århundrets militære kulturminner i de skandinaviske landene. Fagdagen er planlagt i Oslo i samarbeid med ICOMOS Norge, med både norske og utenlandske foredragsholdere.

6. Vedlegg

Regnskap

Program for konferansen

Deltakerliste

Vinnerbilde av fotokonkurransen blant deltakerne. Foto Heikki Lahdenmäki

REGNSKAP

ICOFORT MILITAGE 2017. REGNSKAP 2017 OG BUDSJETT 2018

INNTEKTER:	TILSKUDD	DELT.AVG.	BANKGEBYR	SUM INNT.	UTGIFTER	RESULTAT
Forsvarsbygg	100 000					
Forsvarsdepartementet	100 000					
W.Giertsen tunell AS	10 000					
Jotun AS	25 000					
Riksantikvaren	50 000					
SUM tilskudd	285 000					
Deltageravgift 47 deltagere à 3200,-		150 591,00	700,00			
SUM INNTEKTER				434 891,00		
UTGIFTER:						
Buss Harstad					2 530	
Overnatting Tromsø, gjester					4 975	
Buss Tromsø - Harstad					38 896	
Avslutningsmiddag					43 950	
Omvisning Trondenes					5 910	
Overnatting Harstad, alle deltagere					85 365	
Lunsj og omvisning Meløyvær					14 990	
Lunsj Trondenes					10 320	
Servering Trondenes					3 060	
Lunsj mv. Tromsø					11 830	
Lunsj Narvik					7 320	
Omvisning, overnatting, bespisning Kittidalen og Helligskogen					43 200	
Båttransport Meløyvær					11 994	
Reise internasjonale gjester					31 806	
Rekvisita					753	
Regnskap og administrativ støtte					17 600	
SUM UTGIFTER					334 499	
RESULTAT						100 392

ICOFORT - BUDSJETT 2018

UTGIFTER:	
Publikasjon; Forarbeid (grafisk design)	20 000
Publikasjon; alle fagartikler fra konferansen (trykking og distribusjon)	20 000
Icofort fagdag; Reiseutgifter foredragsholdere (nasjonale og internasjonale)	20 000
Icofort fagdag; Bevertning mv	5 000
Nordisk møte Icofort høst 2018	20 000
Reisestøtte deltakelse i møte Icofort internasjonalt høsten 2018	15 000
SUM	100 000

MILITARY HERITAGE

PROGRAM 4TH - 7TH SEPTEMBER 2017

Military Heritage from the 20th Century Preservation, reuse and management

4th–7th September 2017

MILITARY HERITAGE

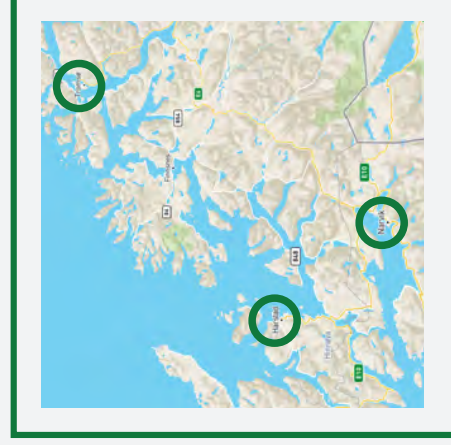
Military heritage is a priority within Norway's cultural heritage protection, with an emphasis on the Second World War and The Cold War.

Physical remains from both these periods have already been lost or are on the verge of disappearing leading to the loss of knowledge about military and ideological battlefields in conflict landscapes. The Icofort International Meeting 2017 will focus on the disappearing military heritage from the 20th century.

The identification and protection of military sites and landscapes has many challenges. The protection of remaining military heritage is in need of a professional network, to exchange experiences, provide new insights and inspire each other with good practice guidelines.

To offer a forum for current perspectives and different approaches that are relevant to the protection of cultural heritage and cultural memory, Icofort Norway has invited three internationally recognized experts.

The event is organized by Icofort Norway with the support of Icofort International. The President of Icofort International, Milagros Flores, will be present at the conference and will lead the annual meeting.

PLACES TO VISIT

Tromsø
Storlien
Helligskogen
Narvik
Harstad
Meløyvær
Trondheim

Professor John Schofield

Head of Department and Director
of Studies, Cultural Heritage
Management, University of York.

**Associate professor
Kristina Spohr**

Department of international history,
London School of Economics and
Political Science.

**Research Fellow
Magnus Håkenstad**

The Norwegian Institute for
Defence Studies (IFS).

**President Icofort
Milagros Flores**

History degree at University of Navarre,
Spain. Specialist on Fortifications both
for UNESCO and for ICOMOS.

PROGRAM

DAY 1 PROTECTION Monday 4th September Tromsø, Storjford, Helligskogen

10.00	ARRIVAL AT TROMSØ COUNTY COUNCIL Registration and coffee
10.30	WELCOME Speakers / Roberta Luciani Havran, president ICOFORT Norway / Sigrid Ina Simonsen, Troms County Council administrator for Culture, Development and Public Health / David Halvorsen, director of Property and Facility Management, Norwegian Defence Estates Agency / Milagros Flores Roman, president ICOFORT International
11.00	SESSION 1 Papers SHORT INTRODUCTION TO FRØY-LINE Anne-Karine Sandmo, director Tromsø County Council Cultural Division / Protecting the remains of war and hostility SHORT INTRODUCTION TO LYNGEN-LINE Anders Hesjedal, researcher at Norwegian Institute for Cultural Heritage research / Two land defence lines in Arctic Norway: the Lyngen line (WW2) and the Frøy line (Cold war)
12.30	LUNCH AT TROMSØ COUNTY COUNCIL
13.15	GUIDED TOUR Bus to Oteren, visit to Command post and further to the conflict landscape of Kittaldalen with military vehicles Guide: Ståle Hagen-Pesch, Nord-Troms museum
19.00	ARRIVAL AT HELIGSKOGEN BARRACKS
20.00	DINNER AT HELIGSKOGEN

→ www.visittromso.no/en
→ www.visitnorway.com/listings/helligskogen-hostel/90683/
→ <http://kart.gulesider.no/m/w2crg>

above // Meløyvær fort
below // Lyngen defence line

DAY 2 MANAGEMENT Tuesday 5th September Narvik, Harstad

08.00	DEPARTURE TO SKJOLD MILITARY CAMP
09.30	GUIDED TOUR to the listed barracks from 1950s
11.00	TRANSPORT TO NARVIK
13.00	LUNCH AT NARVIK PEACE CENTRE
13.45	GUIDED TOUR AT THE RED CROSS WAR MUSEUM Guide: Eystein Markussen, director Narvik Peace Centre with the Red Cross War Museum
15.00	SESSION 2 Papers Chair: Janne Wilberg KEYNOTE SPEAKER John Schofield, Head of Department in Archaeology York University / BUNKER AND BEYOND: Challenges and Confrontations in Cold War Heritage
17.30	DEPARTURE TO HARSTAD
19.00	ACCOMMODATION AT HOTEL IN HARSTAD
20.00	DINNER AT YOUR OWN EXPENSE

→ narviksenteret.no/no/English/the-new-narvik-peace-centre.html
→ <http://kart.gulesider.no/sok/?Trondenes-H.S.D.>

PROGRAM

International Scientific Committee on Fortifications and Military Heritage

DAY 3 REUSE Wednesday 6th September Meløyvær

08.00	DEPARTURE WITH BOAT TO MELØYVÆR FORT
09.30	GUIDED TOUR Visit to the 120mm turret-gun. Guide: Ole J. Furset, director at Sør-Troms Museum
12.30	LUNCH AT VALHALL
13.30	SESSION 3 Papers Chair: Giuseppe Andrisani KEYNOTE SPEAKER Kristina Spohr, associate professor at LSE / Northern Security after the Cold War
17.00	RETURN TO HOTEL IN HARSTAD
20.00	DINNER AT RØKENES GJESTEHUS Dress code: Business Casual

→ <http://roekenesgaard.no/rokenes-farm/>
→ https://en.wikipedia.org/wiki/Meløyvær_Fortress

Meløyvær

DAY 4 CONCLUSION Thursday 7th September Trondenes

09.00	SESSION 4 Papers TRONDENES HISTORICAL CENTRE CONFERENCE Chair: Tone Takvam KEYNOTE SPEAKER Magnus Håkenstad, researcher at Norwegian Institute for Defence Studies / CULT OF THE DEFENSIVE: Fortifications in Norwegian post-war defence planning
11.00	CONCLUSION OF THE CONFERENCE
11.30	ICOFORT ANNUAL MEETING Chair: Milagros Flores
13.00	LUNCH AT TRONDENES HISTORICAL CENTRE
14.00	VISIT TO TRONDENES GUN FROM WWII, POWS CAMP AND TRONDENES CHURCH Guide: Ole J. Furset
16.00	DEPARTURE TO HARSTAD / EVENES AIRPORT

→ https://en.wikipedia.org/wiki/Trondenes_Fort
→ <http://www.nordnorge.com/EN-sor-troms/?News=62>
→ <http://www.stmu.no/TrondenesHistoriskeSenter>

Icofort Norway Working Group:

Roberta Luciani Havran,
President at ICOFORT Norway has 13 years of experience in protection, reuse and management of military heritage in Norway. Current position: senior architect at the National fortification heritage section, The Norwegian Defence Estates Agency (NDEA).

Janne Wilberg, art historian, specialized in history and protection of military heritage from the 20th century in Norway. Current position: director of Cultural Heritage Management Office, City of Oslo.

Marte Ofteidal architect, specialized in management of military heritage in Norway. Current position: leader of

Specialist Advisory section at the The Norwegian Defence Estates Agency.

Lisen Roll, member of the Steering group of ICOMOS Norway. She has experience from many positions at the Directorate for Cultural Heritage, and is now retired from the position as Head of Section where she was responsible for the military heritage.

Dag Strømsether, colonel (R), Norwegian army, commanding officer of Østfold Regiment, commandant at Fredrikstad fortress. Engaged in conversion of abandoned military infrastructure. Current position: Commandant at Fredriksten fortress.

TRAVEL INFORMATION

GENERAL

The conference will take place far north of the Arctic Circle, the weather in September can be very harsh. During the excursions, we will travel above the tree line and out to small islets. Warm clothes, wind and water proof, and solid boots are recommended. All participants should have valid travel insurance.

During the conference, we will travel by bus from place to place. 1st day, Tromsø to Helligskogen, is about 250 km, 2nd day from Helligskogen to Harstad about 370 km, 3rd day will be by boat to Meløyvær fort.

The conference starts on the 4th of September at 10.00 at Tromsø County Council located at Strandveien 13, N 9007 Tromsø. The participants are responsible for getting there in time. It is recommended to arrive in Tromsø on the evening before and stay overnight in Tromsø.

The conference finishes in Harstad on the 7th of September at 16.00 o'clock.

All transportation, meals (except one dinner in Harstad) and accommodation during the conference period is covered by the conference fee. Please note that anything before or after the official conference period is at your own responsibility and costs.

DOWNLOAD MILITAGE APP

MORE ABOUT THE PLACES WE WILL VISIT

Tromsø

→ www.visit tromsø.no/en

Helligskogen

→ www.visit norway.com/listings/helligskogen-hostel/90683/

Narvik peace centre

→ narviksenteret.no/

Harstad

→ en.visit harstad.com/
→ kart.gulesider.no/søk/Trondenes-H.S.D.
→ roekenesgaard.no/roekenes-farm/
→ en.wikipedia.org/wiki/Meløyvær_Fortress
→ en.visit harstad.com/things-to-do/
→ attractions/meloyvaer-fort-p1557473
→ www.venturenorway.com/valhall#.VrRrZMcS21c

ARRIVAL TRAVEL TO TROMSØ

Flights from Oslo Airport Gardermoen (OSL) to Tromsø Airport (TOS), have more than 10 departures daily.

★ **Norwegian** www.norwegian.com
★ **SAS** www.scandinavian-airlines.com

Flying time from Oslo to Tromsø is about 1 h 55 min. From airport to Tromsø town about 15 min drive by bus or taxi. Taxi price is about 20 Eur (NOK 200).

Hotel in Tromsø

In Tromsø we recommend Thon hotel Tromsø. The hotel is situated a few minutes walk from where the first part of conference will take place.

→ www.visit norway.no/listings/thon-hotel-troms-%c3%bb8/176979/

DEPARTURE TRAVEL FROM HARSTAD

Flights back from Harstad/ Narvik (EVE) Evenes airport from about 18.00 o'clock (17.55, SAS to Oslo). The drive from the hotel in Harstad to the Evenes airport is about 45 km.

★ **Norwegian** www.norwegian.com
★ **SAS** www.scandinavian-airlines.com

If you want a post conference trip we can recommend the local coast ferry "Hutigruten" from Harstad to Bodø. It is considered the most beautiful boat trip in the world (!). The boat leaves Harstad 08:30 every day, the trip to Bodø takes about 18 hours, or you can go all the way to Bergen.

→ www.hutigruten.co.uk/

CONTACT

ICOFORT Norway 2017

E-MAIL: icofortnorway2017@gmail.com

CONTACT PERSON: Roberta Luciani Havran

www.militage2017.icofort.org

List of participants

First name	Surname	Institution	Country	e-mail
Agnès	Loubris	IcoFort Belgium	Belgium	philippe.bragard@uclouvain.be
Anders	Hesjedal	The Norwegian Institute for Cultural Heritage Research	Norway	anders.hesjedal@niku.no
Andrea	Meneghelli	ICOMOS Italy	Italy	andreameneg@hotmail.com
Anne-Karine	Sandmo	Troms County Council	Norway	anne-karine.sandmo@tromsfylke.no
Anu	Ahoniemi	Governing Body of Suomenlinna	Finland	anu.ahoniemi@suomenlinna.fi
Arne Haakon	Thomassen	The Sami Parliament	Norway	arne.hakon.thomassen@samediggj.no
Carmen	Fusté Bigorra	Asociación de Amigos del Castillo de Montjuïc	Spain	carmenfuste@castillomontjuic.com
Cathrine	Stangebye Engebretsen	Vestfold County Council	Norway	cathrinese@vfk.no
Chrestina	Dahl	Vendsyssel Historiske Museum	Danmark	che@vhm.dk
Chun-Hsi	Wang	National Taipei University	Taiwan	ufjk0256@ms6.hinet.net
Dag Magnus	Andreassen	Troms County Council	Norway	dag.andreassen@tromsfylke.no
Fiorenzo	Meneghelli	IcoFort Italy	Italy	arch.meneghelli@gmail.com
Gabriel	Lund	Norwegian Ministry of Defence	Norway	gl@fd.dep.no
Geir Olav	Gram	Norwegian Directorate Cultural Heritage	Norway	gogram32@yahoo.no
Gerco	Meijer	Bunker Q v.o.f.	Nederland	post@bunkerq.nl
Giuseppe	Andrisani	IcoFort Europe Coordinator	Italy	andrisanigiuseppe@gmail.com
Gunnar	Damhagen Hatlehol	Norwegian University of Science and Technology	Norway	gunnar.hatlehol@ntnu.no
Hanne	Langhoff Mortensen	Aarhus School of Architecture	Danmark	mortensenlanghoffhanne@gmail.com
Hans Christian	Lund	Vest-Agder County Council	Norway	hcl@vaf.no
Harald Borthen	Singstad	Forsvarsbygg	Norway	harald.singstad@forsvarsbygg.no
Heikki	Lahdenmäki	Consulting Lahdenmäki	Finland	heikki.lmaki@icloud.com
Ingeborg	Diesen	Forsvarsbygg	Norway	ingeborg.diesen@forsvarsbygg.no
Ingela	Andersson	Swedish Fortifications Agency	Sweden	ingela.andersson@fortifikationsverket.se
Istvan	Varga	Museum of the Hungarian Army	Hungary	varga.istvan@mail.militaria.hu
Janne	Wilberg	IcoFort Norway	Norway	janne.wilberg@icloud.com / janne.wilberg@bya.oslo.kommune.no
Jens	Brendstrup	Cowi	Danmark	JBR@cowi.com
John	Schofield	York University Dept. Archeology	England	john.schofield@york.ac.uk
Jorge	Serrellach Del Castillo	Asociación de Amigos del Castillo de Montjuïc	Spain	info@castillomontjuic.com
José Manuel	Pañeda Ruiz	UNED	Spain	josemanuelpanedaruiz@gmail.com

Karl-Martin	Svärd	Swedish Fortifications Agency	<i>Sweden</i>	knsd2@fortv.se
Kjetil	Korsnes	Historian	<i>Norway</i>	kjetil.korsnes@yahoo.no
Lidia	Klupsz	IcoFort, National Heritage Board of Poland	<i>Poland</i>	l.k.kobidz@gmail.com
Kristina	Spohr	ASSOCIATE PROFESSOR AT LSE	<i>England</i>	k.spohr@lse.ac.uk
Magnus	Håkenstad	Norwegian Institute for Defence Studies	<i>Norway</i>	mhaakenstad@ifs.mil.no
Marina	Dobrowskaja	Ministry of Culture of the Russian Federation	<i>Russland</i>	marinad@udel.edu
Mark	Hardgrove	IcoFort Puerto Rico	<i>Puerto Rico</i>	marte.oftedal@forsvarsbygg.no
Marte	Oftedal	IcoFort Norway	<i>Norway</i>	mkelly@extent.com.au
Matthew	Kelly	Extent Heritage	<i>Australia</i>	mkelly@extent.com.au
Milagros	Flores Roman	IcoFort President	<i>Puerto Rico</i>	milagrosflores44@aol.com
Miyake	Riichi	Archi-Depot Corporation	<i>Japan</i>	riichimiyake@mvj.biglobe.ne.jp
Oscar	Mansergas Sellens	Asociación de Amigos del Castillo de Montjuïc	<i>Spain</i>	info@castillomontjuic.com
Philippe	Bragard	Université catholique de Louvain / IcoFort	<i>Belgium</i>	philippe.bragard@uclouvain.be
Robert	Treufeldt	IcoFort Estonia	<i>Estonia</i>	robert@castellum.ee
Roberta	Luciani Havran	IcoFort-Norway President	<i>Norway</i>	roberta.havran@forsvarsbygg.no
Sheng-Fa	Hsu	National Cheng Kung University	<i>Taiwan</i>	fadai.hsu@gmail.com
Shih-Ying	Hsi	National Quemoy University Dept. of Architecture	<i>Taiwan</i>	tyijen@gmail.com
Siv	Abrahamsen	Vestfold County Council	<i>Norway</i>	siva@vfk.no
Ståle	Hagen-Pesch	Nord-Troms Museum	<i>Norway</i>	stale@ntrm.no
Thomas	Roth	National Swedish Military Museums	<i>Sweden</i>	thomas.roth@armemuseum.se
Tiina	Koskenniemi	Governing Body of Suomenlinna	<i>Finland</i>	tiina.koskenniemi@suomenlinna.fi
Tone Merete	Takvam	ICOMOS Norway	<i>Norway</i>	tone.takvam@bergen.kommune.no
Willem	Bekers	Ghent University	<i>Belgium</i>	willem.bekers@ugent.be
Yi-Jen	Tseng	National Quemoy University	<i>Taiwan</i>	tyijen@gmail.com

International Scientific Committee on Fortifications and Military Heritage

ICOFORT Norway 2017

E-MAIL: icofortnorway2017@gmail.com

CONTACT PERSON: Roberta Luciani Havran

www.militage2017.icofort.org

**MILITARY
HERITAGE**